

משולש האושר

ירוסלב סייפרט, רק הנהר לא מזדקן: מבחר שירים, מצ'כית: פאר פרידמן, קשב לשירה 2021, 107 עמ'

קובץ השירים חובק מבחר משיריו של המשורר הצ'כי ירוסלב סייפרט (1901-1986), זוכה פרס נובל לספרות 1984. הלקט, משירה שנכתבה במשך עשרות שנים, נבחר בידי המתרגם פאר פרידמן והוא זה שקבע את סדר השירים לפי טעמו ולא כמקובל בסדרם הכרונולוגי.

כוונת המתרגם היתה להביא בפני הקורא העברי מבחר מייצג משירת סייפרט. מדובר באתגר לא פשוט, מפני שהיקף הקובץ המתורגם הוא מצומצם ביחס למכלול שירתו של סייפרט. עם זאת, בעת קריאת השירים שתורגמו מן השפה הצ'כית, השפה השירית של פרידמן היא טבעית וקולחת, כך שקוראם בעברית אינו חש מופסה, כפי שקורה לא אחת בקריאת שירה מתורגמת.

מכנה משותף בולט לשירי הקובץ הוא הניסיון לתת מענה אפשרי לשאלה מהו "טעם החיים", מה גורם לאדם להיות מאושר. תפיסתו של סייפרט: היופי, האהבה והאושר הן שלוש הצלעות שמקימות מחסה מפני הסתמי. אצל סייפרט היופי הוא ערך החובק הן ביטויי יופי מהחיים עצמם והן מיופין של יצירות שהן יצירי ידיו של האדם, יצירות משקפות חיים ורגשות, יצירות של מוזיקה (צליל, מלודיה ריתמוס), יצירות של מילים (כמו שירה).

תפיסת החיים של סייפרט היא אפלטונית במובן זה שהיופי מקנה קריטריון אסתטי לשם העדפה בין בחירות ולשם דירוג. לשם בחינת היופי והערכתו יש להרבות בהתבוננות. המתבונן מזין את עצמו מתוך שאיבה של היופי מן העולם החיצון. לא בהתבוססות פנימית, לא בחיבוטי נפש. כל מראה יכול לצפון יופי: העץ בפריחתו, הענן, הציפור, האישה בעיני הגבר. יופיה של האישה יכול להיות מושג מתוך התבוננות בה עצמה או מתוך התבוננות בתמונתה המוחשית (תצלום, פסל, ציור) או המשוחזרת (זיכרון). קריאת השירים יש בה גם סקירה של גילויי יופי. היופי המובא כאן הוא לא אחת מפתיע והתייחסות המשורר לגילויי היופי שהוא מעלה היא מקורית. קריאת השירים מציגה מצע טוב לדיון במונח "יופי": למחשבה על היופי כמהות של אמת, על יופי כאבן בוחן תרבותית ומוסרית אסתטית.

שני שירים שונים, שנכתבו במרחק שנים רבות, עוסקים באישה שיופיה הוא מופת: האחת היא "מיס יוניברס" בתחרות "מלכת היופי" הראשונה בעולם, והשנייה היא דוגמנית זוהרת המשמשת מודל בפני צייר מפורסם. בשירה העברית, אם תיתקל בשיר על מלכת יופי או דוגמנית צמרת, דעתך המוקדמת תהיה שבמקרה הטוב מדובר בפומון.

השיר על מלכת היופי כותרתו כשמה של האישה: 'ברטה סוקרה' (עמ' 45-49). הצעירה בת השמונה-עשרה ייצגה את גוארלוף, אי קטן מ"סוף העולם". התחרות נערכה בבלגיה בשנת 1888. הבחירה בסוקרה מצביעה על כך שיופי הוא במידה גם עניין של טעם ושל אופנה. באותה עת נהתה אירופה אחר האקוטי, בה בעת שתושבי הקולוניות נוצלו עד מוות (וביחד שאת תחת מדינות נאורות כגון בלגיה, פורטוגל והולנד). המשיכה לאקוטי הגיעה אל התרבות מן האמנויות ומן המספרים בארצות הרחוקות ובמאה ה-18 גם מן ההגות הסנטימנטלית כמונח הרומנטי של "הפרא האציל". המראה האקוטי נתפס כמקורב לערך הפרימיטיביזם שהיה בו בבחינת שבח לאדם האותנטי, הנאיבי. כזה שלא הושחת תחת התרבות המערבית. ההומור של סייפרט, שכתובתו רוויה בו, לא פסח על השיר שהקדיש למלכת היופי המכוננת. "היתה זו מלכת היופי הראשונה בעולם/ וכל הנשים/ מיד הביטו בראי" (עמ' 45). בשיר זה - שנכתב כאשר סייפרט היה בן 79 וסוקרה זה מכבר השיבה את רוחה לבורא - מתאר הכותב את עוצמת משיכתו והערצתו לאישה שהיא עבור הגבר ועבור תרבותו הפטריארכלית מושא היופי: "כשהתאהבתי בצלה/ שבו הייתי פוגש בצעירותי/ מאז בקשתי את אותו היופי/ בפניהן של אלה/ שלקראתן מיהרתי" (עמ' 46). המהלך הבא של סייפרט מקסים בעיני: המשורר הבא בימים, שכל חייו סגד ליופי ולנשים יפות,

משתף את קוראיו בתובנה מעוררת הזדהות: "האין כל אשה עשויה להיות/ ולו רק לעיתים, ולו רק לרגע/ ולו רק עבור זוג עיניים יחיד, האישה היפה בעולם?" (שם). יוצא איפה שהכל בעיני המתבונן ובעיני רוחו. די בפרט יופי נשי אחד כדי לעשות הרחבה ליופי הנשי הנכסף, המושלם.

'הדוגמנית' (עמ' 84-87) הוא שיר סאטירי על דוגמנית צמרת, צ'כית אדמונית, שנבחרה לשמש מודל לצייר רם מעלה, פרופ' ווייטיך הינסי, ודיוקנה עתיד לשכון בתיאטרון הלאומי של פראג בתא השמור לראש המדינה. כל השיר הוא מונולוג דרמטי מפי הדוגמנית, ארנסטינה ויטנרובה. השיר רווי הומור ומבטא קול של פמיניזם מתעורר. סייפרט כבר קשיש. הדוגמנית שאמורה לגלם את יופיו של החורף כחולה מקור. היא מגרפת את הצייר ומתמרמרת, ובכל זאת אין היא עוזבת את מקומה: "וזה ככה, משוגע זקן! לך נעלי חורף ומעיל פרווה, ואני עומדת עירומה/ בסמרטוטים דקים, שקופים" (עמ' 85). לדוגמנית לא נותר אלא להוסיף ולומר: "לעזאזל הציור שלך, לעזאזל עם סלון התא המלכותי/ אני אמורה באמת לקפוא למען האמנות?/ לעזאזל התיאטרון הלאומי! אתה תזכה בתהילה, אני בדלקת ריאות" (עמ' 86). מבחינת הדוגמנית עבודתה היא לשם פרנסה, מצד זולתה, שליחות בשם הסגידה ליופי; אלא שבדרך להנצחת דיוקנה הקסום היא חשה מושפלת וחווה סבל גופני. השאלה המתבקשת: האם בשם אידיאל היופי (ובמקרה הזה גם האמנות) יש להבליג על ניצול מתמשך? תמונת העירום של הדוגמנית תעורר בצופה בה עונג ואולי גם הערצה; אך אין להתעלם מכך שהיופי הזוהר הוא זה של תמונתה, והיא עצמה היתה כחפץ, יציר כפיו של האמן-צייר המאפשר לה "לדבר".

עבור סייפרט מילפי הטבע, ואילו האהב התנאה מאס הגבוהה ביו האושר הו שלמים. הרימיו לא מנסה ללכ בעיניו ממ 88-91), ה האביב, ה בכל שנו לחזות ש בעיני הס השלוג, האושר פוגש בו קורא ה הפותח (1981). למשורר מילים היום. אף א שברא הליך אפש פגש הוא לעצ מוד מת מכ עו ש 8 4)

עבור סייפרט גם השירה היא היבט של יופי. ההנאה של האדם מימי הטבע, מראותיו וצליליו ואף מחיקויי הטבע באמנויות. ואילו האהבה היא יופי נכסף במיוחד, משום שכנוסף על ההנאה מאסתטיקה והרמוניה, ההנאה החושית עולה לדרגתה הגבוהה ביותר. דרך האהבה משיאה את היופי אל האושר. האושר הוא חוט הזהב השזור לאדם את שנותיו לחיים שלמים.

הרימרי לאושר אצל סייפרט הוא ציפור כלילת יופי. המשורר מנסה ללכוד את הציפור הזו בעיני רוחו (בחלום ובהקיץ). בעיניו ממש ובמילותיו (בשירתו). בשיר 'ציד השלדג' (עמ' 88-91), המשורר תר אחר גילויי היופי הפלאיים שמזמן לו האביב, והשיא: "אפילו שלדג ראיתי פעם, על ענף גמיש // בכל שנותי הארוכות / שני שוב לא ראיתי / אף שעיני כל / לחזות שנית ביופי הזעיר" (עמ' 89). השלדג הקטנטן היה לבעני המשורר חזיון חד פעמי. כמו נבואה, הוא נאחז בזיכרון השלדג, הוא נאחז ביופיו המיניאטורי וממנו שואב יופי עצום. האושר השלם הוא רגע. אדם חותר לאושר ואחרי שהוא פוגש בו, ולו לרגע קט, הוא נידון להתגעגע אליו עד מוות. קורא השיר בעברית ייזכר בשירו של נתן זך 'ציפור שנייה', הפותח במשפט "ראיתי ציפור רבת יופי" (כל החלב והדבש, 1981). האפקט של המפגש על הדובר, ואפשר ליחס זאת גם למשורר, הוא עצום: "עבר אותי אז רטט של שמש / אמרתי מילים של שלום / מילים שאמרתני אמש / לא אומר עוד היום." לעניות דעתי הציפור שבה מדובר איננה מוזת השירה, אף אין היא השראה קוסמית. היא יכולה להיחשב הציפור שבראשו. טיעון זה יכול להסתמך על מסורת המשוררים הליריים היוונים הקדומים, אשר המשילו עצמם לציפורים. אפשר להרחיב בעניין זה ולומר שהציפור המרטיטה שבה פגש המשורר מגלמת את רוחו המשוררית ולכן המפגש אתה הוא מפגש עם עצמו, מפגש שעשוי גם להשפיע על כתיבתו. לעניין זה אזכיר את "הציפור הכחולה", מחזהו הנוודע של של מוריס מטרלינק. לצמד הילדים התרים אחרי הציפור הנכספת מתבהר עם תום מסעם כי היא שוכנת זה מכבר בביתם.

מכל הנאמר עולה כי סייפרט נוגע בעניינים של מהות השירה. עוד אציין את נגיעתו האישית המרגשת של סייפרט בקובץ שבפנינו בעם היהודי ובשואה. ב'שיר לסיום' (1965; עמ' 38) הוא שמח לקראת "הנְדָלָה הקטנה" ששבה, והיא בת 24 שנים, מן העבר על יופיה ועל מלבושה; אלא שהנדל'ה (כנראה חברת ילדות אוהבה) מתקנת אותו: "אתה טועה כל- כך יקירי! / זה עשרים שנה שאני מתה, / הלא היטב תדע. / אני רק באה לקראתך." עם קריאת השיר עלה בזיכרוני שירו של יהודה עמיחי 'רות הקטנה' שפותח ב"לפעמים אני זוכר אותך רות הקטנה, / שנפרדנו בילדות רחוקה, ששרפו אותך במחנות"; בהמשך השיר מתאר עמיחי את ההזכרות באדם קרוב שחלף ולא נשאר כחזרתו של הנעדר "כמו בתחיית המתים ויוצאים אל חייהם... / ושוב חוזרת, לאט לאט, באולם המתרוקן... / כך עוברת דמותך השקטה על פני, כך אני זוכר אותך."

בשיר המקורי 'גן עדן האבוד' (עמ' 64-67), נזכר סייפרט בשוטטות בין הקברים בבית הקברות היהודי הישן בפראג,

יערה בודוד

Wanted!!

מבקש שומר תיל חשקלי חנוש
עם כתם דם ישן בחלצה
שמנגן עכשיו חזק
ומעיר את השכנים.

זה התחיל במאה הקודמת בצריחות רעם של ילד עירם
שהפרד מאמו.

שדיה נקשרו ונאטמו בדצועה בידי רופא צלב הקרס
שבקש רק לבדק מדעית כמה זמן יקח
לרד הרעב לזעק לטיפת חלב של אמו
עד שיגוע פסקול חייו.
כל האפל עמד על רגליו גדודים.
תינוק אלמוני נושם

עוד מעט קט יהיה שעון מאחר, זמן שקוף
קללה בלי מלים ושפה
ואיך יתמזל

ושמים מאדימים על מצח וקלימה לא תכסה

את פני קִנֵּן שומר התיל, חוסם שדים וחיים.
עכשו הוא שב כמו הר מאפל בואכה צמת התרד,ה,
מכה בקרשנדו פורטיסימו על כל הקלידים
ובכרצועות חשך עבת מונע מרעבי העולם
את תנוכת שדות אוקראינה הרשנים.

באמו (שלא היתה יהודייה), באהבתה הגדולה לכתבי שתי בריתות הקודש ובחלומה על "גן עדן" כטרם שיכן בו אלוהים / כרוכים חמושים" (עמ' 64). בשיר מונה הבן בפנינו את מדרש השמות של נשות התנ"ך כפי שלמד מפי אימו.

קורא השירה העברי שיתוודע אל הקובץ המקסים הזה יצא נשכר.